

A la làpida diu que hi reposen Francisco Fenollosa Soriano, mort el 14 de setembre del 1940; Patrocínio García Andrés, morta el 19 d'octubre del 1972, i José Bosch Bosch, que va morir el 18 de novembre del 1987. Els dos primers, un matrimoni humil de Massamagrell, i el tercer, el gendre, que va demanar descansar amb ells.

Fins dimecres de la setmana passada, però, darrere d'aquella làpida tan sols hi havia la sogra i el gendre. Ella, de fet, sempre va arrossegar la pena per la dramàtica mort de Francisco, el seu home llaurador, un jornalер que estava a punt de sopar quan de sobte van picar a la porta de casa i va haver de marxar una estona. No tornaria mai.

Acabada la guerra civil, era l'hora de la repressió. A Francisco van enviar-lo a unes naus enormes de Sagunt, de les quals només eixia per netejar un convent de monges i regar el jardí. "Quasi ni el recorde, jo tenia 8 anys quan van matarlo, i l'any i mig anterior, se'l va passar tancat", explica la seua filla Conxeta. "L'única imatge que conserve d'ell és quan el visitava a les naus aquelles de Sagunt i me'l trobava ajupidet en terra amb una manta, com si fóra un ximpanzé". Més tard el traslladarien a la Model de València, i de la presó, a l'escamot.

Perquè a Francisco Fenollosa van afusellar-lo darrere del cementeri de Paterna el 14 de setembre del 1940. Com 38 veïns més de Massamagrell –entre els quals, un nebot seu de 21 anys–, va morir a les 18 hores d'aquell dia. Alguns familiars van enfilarse als arbres del voltant per presenciar un moment tan tràgic com emotiu: era l'última ocasió de veure'ls amb vida.

Els cadàvers, els amuntegaven i els transportaven en un camió fins a les fosses comunes, on els abocaven i cobrien de calç. No se sap el nombre exacte de represaliats republicans soterrats a Paterna, però els estudis de l'historiador Vicent Gabarda certifiquen l'afusellament de 2.237 persones, i a la fossa de Fenollosa s'ha constatat la presència d'almenys 179 cossos.

L'encarregat de donar-los sepultura era Leoncio Badia, un altre represaliat del franquisme. Natural de l'Eliana, on havia nascut el 1905, havia abandonat el costum familiar de dedicar-se al camp per tal de centrar-se en els estudis. Havia iniciat els de magisteri i als 25 anys ja en-

PRATS I CAMPS

José Bosch, d'esquena, ajuda a introduir les restes del seu avi, Francisco Fenollosa, al nínxol familiar

La terra promesa

Els cadàvers de tres represaliats del franquisme han eixit de la terra per retrobar-se amb les seues famílies. Van afusellar-los a Paterna la vesprada del 14 de setembre del 1940 i van abocar-los –com a tants centenars– a una fossa comuna, però vídues i fills van prometre's que algun dia els soterrarien dignament. La complicitat de Leoncio Badia, el seu enterrador, ha esdevingut clau.

senyava els analfabets de Paterna a llegir i escriure. De fermes conviccions ideològiques, en esclatar la guerra va allistar-se voluntàriament al bàndol republicà, en què esdevindria el xofer d'un coronel i d'un general desplaçats a Barcelona.

De seguida que va acabar el conflicte bèl·lic i va regressar a casa, van picar a la porta. Uns homes se'l van endur a la caserna de la guàrdia civil, on fou apallissat i condemnat a mort. Alguns mesos més tard, gràcies a la intermediació d'un militar, l'Audiència de València li comutaria la pena per una altra d'igualment traumàtica: "Soterraràs els teus".

Durant la primera meitat de la dècada dels quaranta, de fet, Badia va inhumar la pràctica totalitat de republicans que jauen a Paterna. Recordava en quina fos-

sa hi havia els executats de cada poble i quan els havia soterrat. Els havia ordenat amb pulcritud i, sempre que havia pogut, s'havia quedat una prova testimonial de cadascun d'ells: documentació personal, un trosset de la camisa, el botó dels pantalons, un floc de cabells... Pensava que, d'aquesta manera, els familiars dels desapareguts sabrien algun dia si el seu ésser estimat era allà, i exactament on.

La seua filla Maruja encara té presents les capsas de carró –amb records dels afusellats– que el pare conservava a casa, així com les llistes –plenes de números i noms de poblacions– que anotava en arribar del cementeri perquè res no se li oblidara i facilitar, algun dia, la recuperació dels cossos. Un dels que va soterrar Leoncio Badia fou el de Joan Baptista

on ja descansaven l'àvia i son pare. La tercera dona per la dreta, plorant, és sa mare, Conxeta, que ha pogut soterrar el pare al cap de 72 anys i mig.

Peset Aleixandre, metge, científic i polític, ex-rector de la Universitat de València, afusellat el 24 de maig del 1941.

“El dia que l’assassinaren, dos fills de Peset i un germà seu van demanar-li a mon pare que, per favor, el soterrara dins d’una caixa. Aquella mateixa nit va entrar amb ells al cementiri per dir-los on l’havien abocat”, evoca Maruja Badia. L’endemà, secretament, a la cambra fosca que hi ha a l’entrada del cementiri, son pare va netejar el cadàver de Peset i va introduir-lo en un taüt improvisat, on descansaria alguns anys, fins que se l’endugueren al cementiri de València.

No era, ni de bon tros, la primera vegada que Badia introduïa en una caixa el cadàver d’una víctima del franquisme. Ja havia soterrat així un petit grup de represaliats de Museros, i el 14 de setembre del 1940, quan li arribaren els cossos dels afusellats de Massamagrell, també havia fet igual. Dels 39 assassinats, 12 van ser soterrats dins d’una dotzena de caixes que les respectives famílies havien comprat la setmana abans.

Per bé que la data exacta de l’execució mai no es fera pública fins la vespra mateixa, tots ells estaven sentenciats i les famílies sabien que la mort era qüestió de dies. Van aconseguir les caixes i van dur-les al cementiri de Paterna, on tindrien la sort de trobar-se amb Badia, que estava a punt d’omplir la fossa comuna i va decidir soterrar-los a la part superior, ordenats en tres files de quatre, apilats a la perfecció damunt els centenars de cossos que també havia ordenat amb detall.

Conjuntament amb els taüts, les famílies van donar a Badia quatre recipients petits, com de penicil·lina, en cadascun

dels quals figurava el nom del difunt. Badia els els va posar rere la nuca amb l’esperança íntima que algun dia serviria per a identificar-los. La tradició oral va fer la resta: les mares deien als fills on estaven les restes del pare, i aquests, als néts dels afusellats. Això ha permès obrir les fosses i rescatar tres dels cadàvers.

Un procés etern. Alguns familiars no van deixar d’homenatjar al peu de la fossa els desapareguts, ni tan sols en els anys més durs de la postguerra. Encara que patiren el menyspreu del capellà, que orava en companyia dels fidels per tot el cementiri i callava en passar-hi pel costat, cada 1 de novembre eren allà, vora els seus difunts.

Concha Gómez, de Benaguasil, era de les més valentes. Amb sa mare i sa germana, impertèrrita, mai no faltaven a la cita i engolien saliva quan rebien una mirada amenaçadora o sentien un comentari insidiós. I Pepica Celda, de Massamagrell, maleïa cada any que passava sense fer realitat el somni de la mare: descansar al costat del pare, soterrat a la part superior de la fossa en qüestió.

Aprofitant l’aprovació de la llei de memòria històrica durant els anys de govern de Rodríguez Zapatero, el seu nebot Vicent va iniciar els tràmits per a obrir-la i recuperar el cos de l’oncle. Després de molts tràmits –i de molts entrebancs per part de l’Ajuntament de Paterna, governat pel PP– va rebre l’última subvenció d’aquest tipus concedida per l’executiu espanyol. Amb l’entrada de Mariano Rajoy, aquesta partida ha desaparegut dels Pressupostos de l’estat, i un procés com aquest, més enllà dels envitricolls

legals, requereix una inversió econòmica important.

La tardor passada, l’equip d’arqueòlegs, forenses, genetistes i paleòlegs de l’empresa Paleolab –especialitzada en aquest tipus de treballs– van obrir la fossa que al seu dia havia segellat Leoncio Badia, i hi van trobar una disposició dels cossos “única”, segons comenta Manuel Polo, un dels arqueòlegs forenses que se’n van encarregar. Encara que el pas dels anys, la calç i l’aigua filtrada havia desfet la fusta dels taüts, els dotze esquelets es conservaven en un estat acceptable, i les botelles, amb el paperet al seu interior, ni que fora adherit a les parets.

Tan sols van poder llegir-ne un parell, però: el de Ramón Gandia i Manuel Gimeno Ballester. Els altres havien estat esborrats, potser perquè no els havien escrit amb una tinta prou potent o perquè hi havien fet servir una llapissera.

L’anàlisi dels cossos va determinar la coincidència plena de l’ADN de Pepica i son pare, José Celda, així com el de Conxeta amb el del seu, Fernando Fenollosa, i va confirmar la presència als taüts de Ramon Gandia i de Manuel Gimeno, encara que aquest últim no ha estat reclamat per cap família i ha estat novament soterrat a la fossa.

El soterrar. Dimecres de la setmana passada van soterrar l’últim dels tres cadàvers identificats, el de Francisco Fenollosa. A les 17 hores, la comitiva fúnebre arribava al cementiri de Puçol –on va emigrar la família en acabar la guerra– per tal d’introduir les seues restes al costat de les de la seua esposa i el seu gendre.